

П. А. Березінський

аспірант, викладач

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра аграрного, земельного та екологічного права
вул. С. Варламова, 9, Одеса, 65009, Україна

СУСПІЛЬСТВО ТА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ

Взаємодія людини і суспільства з природним середовищем завжди існувала і відбувалась у тих чи інших формах. Знання змісту кожної з наявних на сьогоднішній день форм такої взаємодії дає основу для правильного правового врегулювання даного виду суспільних відносин.

Ключові слова: суспільство, природне середовище, навколишнє середовище, соціокультурне середовище, форми взаємодії.

Людина — це частина природи. Поза природою, не користуючись її ресурсами, вона не може існувати. Природа завжди буде основою та джерелом життя людини [1, с. 13]. Природа є самодостатньою об'єктивною реальністю, яка здатна існувати без будь-якого стороннього втручання і незалежно від людського усвідомлення закономірностей її функціонування. Проте життя людини та існування суспільства завжди були і залишаються об'єктивно пов'язаними з природним середовищем та використанням природних ресурсів. Це підтверджує тезу про те, що людина і суспільство є продуктами розвитку природи й залишаються її частинами, залежними від існування природи [2, с. 5].

Метою даної роботи є дослідження еволюції виникнення, розвитку та змісту форм взаємодії суспільства з природним середовищем для правового врегулювання.

Проблематики класифікації форм взаємодії суспільства з природним середовищем торкалися у своїх працях такі вчені, як М. М. Бринчук, А. П. Гетьман, В. С. Джигирей, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька та ін.

Взаємодія суспільства і природи — об'єктивно наявне явище. Природа як сукупність органічних і неорганічних утворень виникла раніше, ніж *суспільство*, яке є *породженням природи*. Природа розвивається за об'єктивними законами, тоді як суспільство функціонує на основі законів соціального розвитку. Людина є безпосередньо природною істотою, вона підкоряється біологічним законам і являє собою вінець розвитку природи, оскільки належить до вищого біологічного виду. Але поряд з цим людина є і соціальною істотою, тому суспільство розглядається як організовані людські соціальні організми. *Саме у процесі розвитку природи сформувалися передумови виникнення людини і суспільства* [3, с. 3].

Отже, *природа* — це об'єктивна реальність, результат еволюції розвитку матеріального світу, що існує незалежно від свідомості людини.

Поняття «природа» і «навколишнє середовище» дуже подібні. Але поняття «природа» значно ширше. Навколишнє середовище утворилося в результаті тривалої еволюції планети Земля під впливом людської діяльності, створення так званої «вторинної природи», тобто міст, заводів, каналів, транспортних магістралей тощо. **Навколишнім середовищем** називають ту частину земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє у своєму житті й виробничій діяльності. Навколишнє середовище в науці пов'язане з поняттям географічного середовища. Воно — необхідна умова життя і діяльності суспільства. Середовище — це і простір для проживання, і дуже важливе джерело ресурсів, воно справляє великий вплив на духовний світ людей, на їхнє здоров'я і їхній настрій.

Сучасне розуміння взаємовідносин між людиною і довкіллям є ширшим порівняно з традиційним розумінням відношення «людина-природа» і «людина-навколишнє середовище», оскільки відображає реальне середовище, яке оточує нас. *Ми давно не живемо у природі, а мешкаємо у середовищі, антропогенно зміненому, трансформованому під впливом діяльності людини.* Таким чином, відношення «людина-довкілля» дозволяє враховувати багатшу палітру людських зв'язків зі світом, аніж поєднання «людина-природа». Виникає також можливість задіяти і власне соціальні чинники оточення людини, щоправда в тій мірі, в якій вони впливають на людське середовище проживання і формують його. *Отже, географічне (навколишнє) середовище містить природне та техногенне середовища, які в наш час тісно переплелися.*

Соціокультурне середовище — це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовні та культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем [4, с. 16].

Оскільки багато уваги приділяється суперечності між людським суспільством та середовищем його існування, виникає необхідність розглянути тлумачення терміна *людське суспільство* як спільноту людей, пов'язаних між собою матеріальними (зокрема виробничими) і духовними відносинами антропогенних та соціокультурних факторів, що прямо чи опосередковано впливають на життя і господарську діяльність суспільства. Воно складається з географічного (життєвого) та соціокультурного середовищ. Перше — це і *матеріальне довкілля*, в якому поєднуються природні та антропогенні об'єкти, в якому суспільство існує, задовольняє свої потреби і яке перетворює. Друге — це *створений людством духовний світ* [4, с. 16].

Слід зазначити, що *взаємодія людини і суспільства з природою* завжди існувала і відбувалась у тих чи інших формах. Як вже зазначалося вище, природне середовище є умовою і засобом існування людини в усіх формах його сутнісних проявів: місцем проживання та розміщення різних об'єктів, продовольчим і харчовим засобом, сировинним та енергетичним

джерелом, культурними, естетичними, духовними та іншими умовами людської життєдіяльності. Природний простір є місцем розміщення та облаштування суспільства, територією держави з визначенням меж поширення його влади, обладнання комунікаційних засобів для забезпечення міжспільнотних і міждержавних відносин тощо [2, с. 7].

У науковій літературі розглядають поняття *форм взаємодії суспільства і природи*. «Зокрема, виділяють дві основні форми такої взаємодії: споживання природи, використання її для своїх потреб (*економічна форма*) та охорона, відновлення довкілля (*екологічна*). Їх можна доповнити ще двома формами: *біологічною ... та духовною...*» [5, с. 12]. Таку класифікацію надає Н. Р. Кобецька. І. І. Каракаш зазначає, що «залежно від цілей та потреб, що задовольняються засобами природи, можна виділити такі форми взаємодії людини і суспільства з природою.

1) задоволення людиною своїх фізичних, біологічних та інших тілесних потреб на засадах перебування у природному середовищі та споживання природних засобів, її називають *біологічною формою* взаємодії людини з природним середовищем.

2) споживання існуючих, відтворення і заміна споживаних та створення з використанням природних властивостей та за допомогою природи нових об'єктів для задоволення матеріальних потреб людини і суспільства. Цю форму називають *економічною* взаємодією з природою.

3) охорона природного середовища, головною метою якої є збереження людини як виду та її навколишнього природного середовища. Ця широко визнана в останнє півстоліття форма названа *екологічною* взаємодією людини і суспільства з природою.

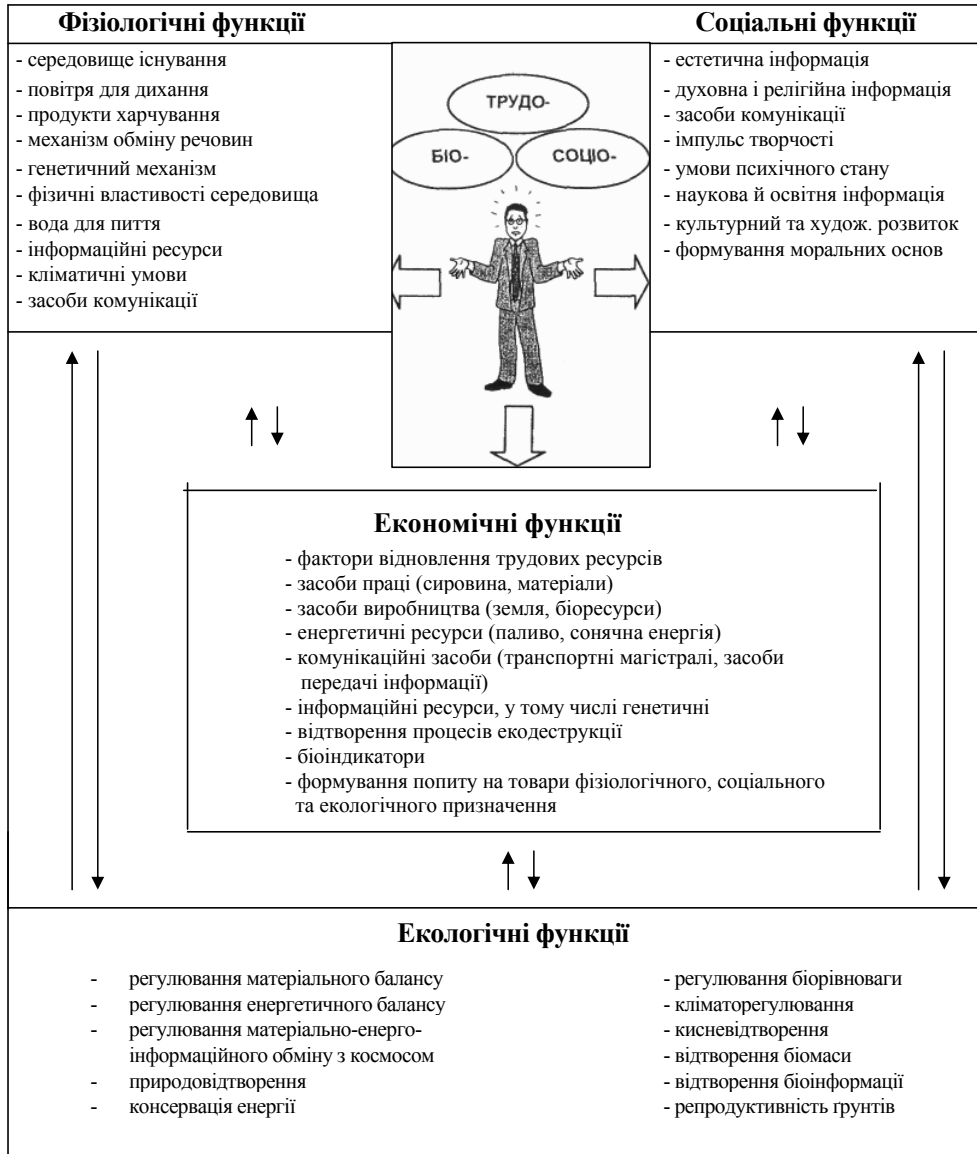
4) культурне й естетичне сприйняття природи, і на цій основі духовне співіснування та проникнення в суть природного середовища, її можна розуміти як *духовну форму* взаємодії людини з природою» [2, с. 7–8].

Інші автори (наприклад, російський вчений М. М. Бринчук) виділяють ще такі форми взаємодії людини з природою: *естетична, рекреаційна, наукова, культурна* [1, с. 13]; український вчений В. І. Андрейцев називає серед основних *економічну, еколого-біологічну та еколого-соціальну* форми [6, с. 9]. Мельник Л. Г. та Шапочка М. К. розкривають основні форми взаємодії людини з природою через функції, що виконує остання по відношенню до людини, а саме такі: *фізіологічні* (біологічні); *соціальні* (естетичні, духовні, культурні, наукові, освітні, творчі, моральні тощо); *економічні; екологічні* [7, с. 236].

Але слід зазначити, що у природничих та гуманітарних наукових дослідженнях найбільш детально представлені *економічна й екологічна форми* взаємодії людини і суспільства з природним середовищем. *Інші форми* викладені як самі по собі зрозумілі для існування людського суспільства у природному оточенні або поєднуються з «основними». Такий підхід до цієї проблеми пояснюється тим, що основним колом суспільних відносин були і залишаються економічні й екологічні форми взаємодії суспільства з природним середовищем як найбільш тісно взаємозалежні одна від одної.

Таблиця 1

Функції природи

Слід відзначити, що всі зазначені вище форми взаємодії людини і суспільства з природним середовищем існували й існують одночасно, взаємообумовлюючи одна одну, але в окремі періоди одні з них визнавались переважними, а інші — відсувались на другий план. Тому одним формам взаємодії суспільства з природою надавалося філософсько-правове обґрунтування, а інші залишались без концептуального визначення. Так,

у стародавні часи природа розглядалась як найвище ідеальне утворення божого розуму, недосяжне для людини, й тому вона вище людини, яка повинна підкорятись природі. У середньовіччі переважали натуралістичні концепції форм існування людини і суспільства у природному середовищі, за якими людина і природа розглядалися як рівні «партнери» природного походження. *Індустріальний період* розвитку суспільства концептуально змінив погляди людини на середовище свого існування, за якими природа сприймається як скарбниця, з якої можна черпати її багатства для забезпечення потреб людини і суспільства. *Постіндустріальний період* висунув філософсько-правові концепції перетворення природи і створення штучного соціально-природного середовища, де людина є «творцем» природи, а тому посідає над природою.

Із зазначеного випливає, що функціонування природи й розвиток суспільства перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Це відбувається на засадах діалектичної єдності та боротьби протилежностей. В основу методології правового регулювання взаємодії суспільства з природним середовищем покладається *системний підхід*, який є відповідним, тому що взаємодія з природним середовищем є системою. При цьому певні форми такої взаємодії, від обожнення природи та біологічного існування в ній, перебування у її середовищі та простого споглядання закономірностей функціонування природи до необмеженого споживання природних ресурсів та перетворення самої природи, призвели до переходу кількісних накопичень у якісний стан як природи, так і суспільства [2, с. 8]. Доцільним у подальших дослідженнях, з урахуванням вже наявних наукових напрацювань, буде надати правове визначення вище переліченим формам та закріпити їх на законодавчому рівні з метою розуміння їх значення та змісту для регулювання цього специфічного виду суспільних відносин.

Література

1. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. — М.: Юрист, 2000. — 688 с.
2. Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І. І. Каракаша. — К.: Істина, 2005. — 376 с.
3. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В. К. Попов, А. П. Гетьман, С. В. Разметаєв та ін.; За ред. В. К. Попова та А. П. Гетьмана. — Харків: Право, 2001. — 479 с.
4. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. посіб. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 203 с.
5. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: Навч. посібник. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 352 с.
6. Андрейцев В. І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.
7. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д. е. н., проф. Л. Г. Мельника та к. е. н., проф. М. К. Шапочки. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. — 759 с.

П. А. Березинский

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра аграрного, земельного и экологического права
ул. С. Варламова, 9, Одесса, 65009, Украина

ОБЩЕСТВО И ПРИРОДНАЯ СРЕДА: ФОРМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Резюме

В статье рассмотрены актуальные на современном этапе развития цивилизации (для современного типа природопользования) формы взаимодействия общества с природной средой, даны их определение, развитие и распространенная классификация. Предлагается положение в основу методологии правового регулирования взаимодействия общества с природной средой системного подхода.

Ключевые слова: общество, природная среда, окружающая среда, социокультурная среда, формы взаимодействия.

P. A. Berezinsky

National University of «Odessa Law Academy»
Department of Agrarian, Land and Environmental law
The S. Varlamov str., 9, Odessa, 65009, Ukraine

**SOCIETY AND THE NATURAL ENVIRONMENT:
FORMS OF INTERACTION**

Summary

The paper considers the current at the present stage of civilization (for a modern type of land use) forms of interaction between society and the natural environment, given their definition, development and common classification. The proposed provision is the basis for the methodology of legal regulation of social interaction with the natural world systems approach.

Key words: society, the natural environment, the environment, sociocultural environment, forms of interaction.